

Hans Renders

Ondernemen als leven

Biografen maken de balans op voor Gunning, Verolme en Beyen

De Academische Boekengids 56, mei 2006, pp. 11-13.

Net als ondernemers werken biografen met taal. Toch wordt hun nalatenschap vooral in cijfers weergegeven, eventueel aangevuld met een hagiografie. Aan een nieuwe generatie geschiedschrijvers de opdracht het cultuurhistorische verhaal te vertellen.

Is het de tijdgeest of toch eerder heimwee naar een type entrepreneurs dat langzamerhand is uitgestorven? Zeker is in elk geval dat de afgelopen tijd vanuit de academische wereld een serieuze belangstelling bestaat voor de ondernemersbiografie. Het zijn nog niet de academici die rechtstreeks van de universiteit de toonaangevende biografieën schrijven, maar de ene na de andere ondernemersbiografie wordt nu verdedigd als proefschrift of voldoet aan alle criteria van een dissertatie.

'EEN MENS LAAT ZICH HISTORISCH GEZIEN NIET VEEL ANDERS BEHANDELEN DAN EEN ZEESLAG OF EEN VOEDSELOPROER. WAT TELT ZIJN DE FEITEN EN HUN INTERPRETATIE.'

Je zou je kunnen afvragen of de universiteit is verworden tot een promotiemachine waar amateurs met een boek zonder eenduidige vraagstelling kunnen promoveren. Maar die vraag is onheus. Biografisch onderzoek kan met een vraagstelling worden verantwoord, namelijk: in welke mate is de particuliere achtergrond van de protagonist van invloed op zijn of haar publieke wapenfeiten? Een mens laat zich uiteindelijk historisch gezien niet veel anders behandelen dan een zeeslag of een voedseloproer. Wat telt zijn de feiten en hun interpretatie. Biografisch onderzoek onderscheidt zich hoogstens van ander historisch onderzoek door de multidisciplinariteit aan bronnen en door de eis veelsoortige informatie tot een verhaal om te smeden.

Auteurs van schrijversbiografieën werken veelal met hetzelfde materiaal als de door hen beschreven protagonist, namelijk de taal. Dat werkt in het voordeel van de biograaf. Bij de ondernemersbiograaf is het probleem dat reders of fabrikanten nu eenmaal niet de gewoonte hebben hun correspondenties bij het Letterkundig Museum of het Nationaal Archief te deponeren. Zo moet Marcel Metzke in zijn biografie van Anton Philips zonder spijkerharde bewijzen aantonen dat de baas van het gloeilampenconcern soms buitenlandse bedrijven overnam zonder dat een van de divisiedirecteuren daarvan op de hoogte was. Philips verwijderde de correspondentie over overnames doodeenvoudig uit zijn archief. En Harry van Wijnen heeft in zijn biografie *D.G. van Beuningen 1877-1955. Grootvorst aan de Maas* (in de aankondiging van dat boek luidde de ondertitel nog *Roofridder aan de Maas*) gereconstrueerd hoe deze Rotterdamse havenbaron via 'geheime dochterondernemingen' in direct verband gebracht kan worden met de nog steeds heikele kwestie rond de zogenaamde Koenigscollectie. Dit illustreert dat biografen soms zaken naar boven brengen die andere onderzoekers tot dan toe niet waren opgevallen. Ook zal het voor menigeen wel duidelijk zijn waarom de verkoop van tekeningen door Van Beuningen aan het Führermuseum niet vol trots in het bedrijfsarchief is gearchiveerd.

J.H. Gunning

De biografische schets van de ondernemer J.H. Gunning (1768-1853) is weliswaar niet in alle opzichten

een wonder van stilistisch vernuft, verheugend is wel dat M.A.M. Franken en de reeds overleden C.J.C.W.H. Arnold hun protagonist niet bepaald hagiografisch hebben benaderd. Zij inventariseren de activiteiten van Gunning als handelaar in van alles en nog wat, papierfabrikant en maire (burgemeester) van Apeldoorn en verklaren deze grotendeels uit zijn egocentrische karakter. Franken beschrijft hoe Gunning met zijn zakelijke en bestuurlijke activiteiten moest opereren binnen de kaders van de Franse overheersing van Nederland. Door de focus te richten op het biografisch onderzoek weet hij het 'grote verhaal' te vermenschlijken en daardoor te verduidelijken. Ronduit spannend is het hoofdstuk over Gunnings deportatie naar Parijs in 1813 omdat hij als leider van het Apeldoornse gemeentebestuur te traag was geweest om de Franse troepen te voorzien van levensmiddelen. Via Gunnings leven krijg je een goed beeld van de 'grote' geschiedenis (onder meer de Franse Tijd in Nederland), maar ook van de kleine geschiedenis (zoals de papierproductie in Apeldoorn); daarover wordt vanuit het ondernemersperspectief een indringend verhaal verteld. Franken schrijft in zijn voorwoord dat de lezer geen volwaardige biografie moet verwachten. Daarvoor heeft hij te veel witte plekken in zijn verhaal moeten openlaten. Maar als bouwsteen voor een biografische traditie in ondernemersland is het een verdienstelijke bijdrage. Ook al is het geen proefschrift.

Het levensverhaal van de scheepsbouwer Cornelis Verolme (1900-1981) kent ook witte plekken, maar hij heeft er zelf alles aan gedaan daaraan invulling te geven: vanaf 1952 had hij een fulltime perschef in dienst. En dat was ook wel nodig, zo blijkt uit zijn onlangs verschenen biografie. Verolme kwam uit een familie van landarbeiders, van het Zuid-Hollandse eiland Goeree-Overflakkee. Een mooie achtergrond voor iemand die een miljoenenconcern uit de grond stampte (van krantenjongen tot miljonair). Maar nee, Verolme liet een zogenaamd familiewapen bedenken, droeg dat op een zegelring en wilde almaar in kringen verkeren die hem niet lustten. Van huis uit was Verolme orthodox-hervormd, door buitenstaanders aanhangers van de zwartekousenkerk genoemd. Hij leidde het daarbijbehorende leven, zonder alcohol en andere wereldse geneugten. Maar Verolmes vader, zo wist zijn zoon zich later te herinneren, dronk soms wel een borrel. En voordat hij zich die inschonk, nam hij stiekem al twee ferme slokken uit de fles. Verolme zelf was in het openbaar ook een godsvruchtig man maar zag er geen been in samen met zijn tweede echtgenote de gordijntjes van zijn jacht te sluiten om zich met vrienden over te geven aan gokspelletjes.

Cornelis Verolme

Verolme heeft van jongs af aan zijn hypocriete kant laten zien. Toen hij als zestienjarige fabrieksarbeider heimwee kreeg, maakte hij zijn ouders wijs naar huis te willen komen wegens 'de vuile en godslasterlijke praat' van zijn medekostgangers. Via een paar andere baantjes ging hij aan de slag bij de Rotterdamsche Droogdok Maatschappij (RDM) en deze keer had hij geen heimwee. Verolme werkte zes dagen per week, zoals iedereen toen, maar ging ook nog eens zes avonden per week naar de mts. Hij zag al gauw in dat het hem niet verder bracht. De ambitieuze Verolme moest met lede ogen toezien hoe zijn directe collega Kees van der Pols, van betere komaf en met een academische titel, hem de pas afsneed naar directiefuncties binnen het bedrijf.

Door zijn werk voor de RDM had Verolme veel contact met machinefabriek Stork uit Hengelo en van die kant kwam dan ook een aanbod om van baan te veranderen. Dat aanbod accepteerde hij. Verolme ging er met volle kracht tegenaan. Als hij in zijn kantoor, met de deur altijd open, op luide toon zat te bellen met opdrachtgevers uit de Randstad, werd hem wel eens jolig toegeroepen: 'Als je met Amsterdam praat, gebruik dan de telefoon.'

'DE COMPLETE NEDERLANDSE METAALINDUSTRIE STELDE NA MEI 1940 ALLES IN HET WERK OM MIJNENVEGERS EN ANDER OORLOGSMATERIEEL TE MOGEN BOUWEN VOOR DE DUITSERS.'

De econoom en voormalig financieel journalist Ariëtte Dekker maakt in haar biografie op aanstekelijke

wijze duidelijk dat Verolme een man van grote kwaliteiten was. Maar zijn directe wijze van optreden riep ook veel weerstand op. Dekker plaatst de persoon Verolme overtuigend binnen de bedrijven waar hij werkte, terwijl zij tegelijkertijd de geschiedenis en de cultuur van de machine- en scheepsbouw in Nederland schrijft. In dat verband is haar exposé over de Nederlandse metaalindustrie tijdens de bezetting een wonder van nuance en ontluistering in één. Zij velt geen oordeel. Toch staat de lezer met zijn oren te klapperen over wat zij zoal te berde brengt. De complete Nederlandse metaalindustrie stelde na mei 1940 alles in het werk om mijnenvegers en ander oorlogsmaterieel te mogen bouwen voor de Duitsers. 'Als een werf liet weten aan een bepaalde Duitse civiele order niet mee te doen, dan was dat meestal niet uit principieel oogpunt, maar omdat ze volgeboekt zaten met werk voor de Duitse Wehrmacht.' De bekende Rotterdamse werf Wilton-Fijenoord breidde tijdens de oorlogsjaren het personeelsbestand uit van 4.000 tot 6.500. Zeven van de tien Nederlandse arbeiders werkten de eerste jaren van de oorlog aan Duitse orders. In gedenkboeken lees je zulke informatie nooit.

Ook Verolme reserveerde in zijn *Memoires* nog geen anderhalve pagina voor de oorlogsperiode. Dat is vreemd, want hoewel hij bij Stork in een ondergeschikte functie werkte, is hij tijdens de bezetting schatrijk geworden. De manier waarop dat gebeurde, is niet helemaal meer te achterhalen. In 1944 bezat hij 2.000 gulden, een jaar later was dat volgens de belastingdienst 190.000 gulden, vergelijkbaar met een miljoen euro nu. Waarschijnlijk gebruikte hij de zakenrelaties van zijn baas voor eigen commerciële doeleinden. Dekker had het geluk - daarvan droomt elke biograaf - dat zij iemand heeft opgespoord die in een van de oude gebouwen van Verolme de per ongeluk achtergelaten belastingpapieren van net na de oorlog gevonden heeft.

Op 1 oktober 1946, op zesenvestigjarige leeftijd, begon Verolme vanuit zijn villa in Hengelo het Scheepsinstallatiebedrijf Nederland. Net als bij de RDM vond men bij Stork Verolme een uitstekende kracht, maar te ongepolijst, niet academisch gevormd en zonder het juiste netwerk. Hij begon voor zichzelf. Zijn dochter Henny als secretaresse en enkele getrouwen die hem ook al van de RDM naar Stork gevolgd waren, gingen met hem mee. Verolme had haast. De naoorlogse deviezenbeperkingen omzeilde hij door een Amerikaanse opdrachtgever niet in geld te laten betalen maar door hem auto's zogenaamd cadeau te laten doen. Dat pikte de belastingdienst niet. Verolme belandde zelfs enkele dagen in de gevangenis voor deze verkapte deviezensmokkel. Het weerhield hem er niet van meer trucs uit te halen. Toen hij kort daarna een miljoen Zwitserse franken nodig had voor de aankoop van een scheepsmotor, liet hij door een bankier voor een miljoen gulden aan zuurtjes kopen bij een Nederlandse snoepfabrikant, verkocht ze naar Amerika en wisselde de ontvangen dollars in tegen Zwitserse franken.

In een paar jaar tijd transformeerde Verolme zijn nering, ondertussen verhuisd van Hengelo naar de Botlek, van installatie- en reparatiebedrijf in een heuse scheepvaartbouwwerf. En daar ontstond een probleem. De gevestigde Rotterdamse scheepsbouwers hadden geen behoefte aan een nieuwkomer op deze moeilijke markt en zeker niet aan een man die zich te opzichtig presenteerde met een Cadillac, net iets te opvallende kostuums en te royaal gedoseerde lotions. Een echte patjepeeër dus. Onorthodoxe middelen waren vereist. En die had Verolme voldoende in huis. In IJsselmonde kocht hij met behulp van een stroman een scheepswerf op. Dat functioneerde zo goed, dat hij het zelfs presteerde om bij de tewaterlating van een nieuw gebouwde schip aanwezig te zijn zonder dat iemand van de aanwezigen wist dat hij de eigenaar was.

Die overgenomen werf vond hij te klein. Hij bouwde een helling, de schuine stelling waarop een schip gebouwd wordt, tegelijkertijd met het schip zelf. Dat was al revolutionair, maar helemaal riskant was dat hij de bouw ervan betaalde met de aanbetalingen van zijn opdrachtgevers. Deze gewaagde wijze van financieren werd Verolmes handelsmerk. Elke verdiende cent werd onmiddellijk geïnvesteerd. Zo betaalde hij jarenlang nauwelijks belasting. En steeds als de markt aantrok, kon hij daarvan maximaal profiteren. Verolme was niet populair en opdrachtgevers kwamen pas naar hem toe als zijn concurrenten volgeboekt zaten. Paradoxaal genoeg kon hij daarom veel hogere prijzen bedingen dan die concurrenten.

Verolme was een maker. Hij reisde de wereld af, vaak samen met zijn vriend prins Bernhard, en haalde grote orders binnen. Hij verkocht schepen voordat hij ze gebouwd had, opende werven in Brazilië, Ierland en Noorwegen. Geld verdienen was geen doel meer, groot worden en de ene schuld met de andere dempen wel. Adviseurs en commissarissen van goede naam werden binnengehaald om vervolgens te worden gedegradeerd tot loopjongens. Dekker geeft mooie staaltjes weg van die handelwijze. De voormalige premier Pieter Sjoerds Gerbrandy, door Verolme als commissaris aan zijn concern verbonden, heeft het aan den lijve ervaren. De financiële afdeling van Verolme werd keer op keer geschofferd als de grote baas tegen het advies in geld bleef pompen in curieuze of megalomane projecten. De werf in Brazilië, bijvoorbeeld, was pure geldverspilling. Maar ook branchevervagende activiteiten als het metalliseren van gordijnstoffen slurpten jarenlang grote delen op van de met het scheepsbouwen behaalde winst.

Verolme werd een nationaal bekend persoon, hij kwam op de televisie, bemoeide zich met de pogingen om een commerciële omroep op te zetten en zo meer. Maar hij raakte steeds meer omstreken. Zijn plannen om een werf voor het apartheidsregime in Afrika te bouwen en zijn luidruchtige optreden maakten hem voor velen een onacceptabele figuur. Het liep echt mis toen hij, gedreven door geldproblemen, gedwongen was zich financieel afhankelijk te maken van de overheid. Het ministerie van Economische Zaken stapelde fout op fout, zoals de parlementaire enquête later duidelijk heeft aangetoond. Verolme kreeg subsidie van de politiek onder de voorwaarde dat hij de noodlijdende

Amsterdamse werf NDSM overnam, terwijl zijn eigen bedrijf juist in moeilijkheden verkeerde. De aftakeling van zijn concern was onafwendbaar.

Onder druk van de industrieambtenaar Josef Molkenboer, net zo'n macher als Verolme, werd de scheepsbouw in Nederland ondergebracht in het Rijn Schelde Verolme-concern (RSV). Die afkorting is toch vooral in het nationaal geheugen blijven hangen vanwege de vele miljarden die erin werden weggesmeten. Toen het doek in 1983 definitief viel, was Verolme al twee jaar dood. Ariëtte Dekker heeft het allemaal op voorbeeldige wijze gereconstrueerd. Haar boek is bij mijn weten niet verdedigd als proefschrift, maar zij heeft aan alle eisen en wensen voldaan die daarvoor nodig zijn. Zij maakt op overtuigende wijze duidelijk dat de persoonlijkheid en de achtergrond van haar protagonist van grote invloed zijn geweest op zijn publieke wapenfeiten.

'TOT VOOR KORT WAREN ONDERNEMERSBIOGRAFIEËN HEILIGVERKLARINGEN - P.J. BOUMANS BIOGRAFIE VAN ANTON PHILIPS VALT IN DIE CATEGORIE - OF ANDERS WEL EEN AFREKENING.'

W.H. Weenink, in het dagelijks leven redacteur van *NRC Handelsblad*, promoveerde wel op zijn biografie van Johan Willem Beyen (1897-1976), bankier, partijloze minister van Buitenlandse Zaken en in 1957 initiatiefnemer van het Verdrag voor de Europese Economische Gemeenschap. Waarschijnlijk omdat hij zijn onderzoek als dissertatie verdedigde, heeft hij zijn onderzoeksvragen expliciet geformuleerd. Weenink wil weten welke invloeden Beyen in zijn jeugd heeft ondergaan, om op die manier iets naders te kunnen zeggen over zijn latere denkbeelden. Met name staat de vraag centraal waarom Beyen als minister zoveel aandacht had voor de Europese eenwording.

Johan Willem Beyen

Deze biografie, die zich op het grensvlak van politieke en economische geschiedschrijving beweegt, is een toonbeeld van interdisciplinair onderzoek. Natuurlijk is het schrijven van elke biografie een interdisciplinaire bezigheid, al was het alleen maar omdat bronnenonderzoek naar stamboomgegevens toch echt wel wat anders is dan documenten over economische collaboratie tevoorschijn toveren. Maar Beyen bewoog zich in zoveel verschillende werelden dat de biograaf wel van alle markten thuis moest zijn. Als rekrut sloop Beyen in een tent met Arthur Lehning en de latere journalist en historicus Leo Schlichting. Als hoge ambtenaar ging hij om met Hendrik Colijn maar ook met Anton Philips. En zoals zovelen uit zijn milieu raakte ook hij bevriend met prins Bernhard. Dankzij deze contacten wist Beyen in tien jaar tijd op te klimmen van adjunct-commies, met een tussenstop bij het Philipsconcern in Eindhoven, tot lid van de hoofddirectie van de Rotterdamse Bankvereniging. Het meest had de jonge bankier te danken aan de latere president van de Nederlandsche Bank, J.J.A. Trip. Zonder deze kruiwagens zou de jonge ambtenaar, die nota bene een 'fysieke afkeer van cijfers' had, het nooit tot bankier hebben kunnen brengen.

Weenink is het type biograaf dat zich geen stijlexperimenten op de hals haalt. Zijn biografie is strak en strikt chronologisch opgesteld, waardoor de lectuur soms wel een beetje moeizaam verloopt. Maar de lezer wordt beloond, want op een schijnbaar gemakkelijke wijze komen de meest ingewikkelde thema's voor het voetlicht. Beyen die zich in zijn Philipstijd inzette voor een nationale omroep (tevergeefs), Beyen als bankier in Nederland, als president van de Bank voor Internationale Betalingen in Basel, als minister van Buitenlandse Zaken die zich niet wilde neerleggen bij de eigenwijze rol die koningin Juliana zich op het internationale vlak had toebedeeld en zo meer. Beyen was gefascineerd door Keynes, de man die wereldfaam bereikte met zijn baanbrekende ideeën over monetair beleid en tegelijkertijd excentriek en cultuurminnend was. Weenink heeft een complete biografie geschreven. Evenmin als Dekker schrikt hij ervoor terug kritisch te zijn. Met name een paar beslissingen tijdens de bezetting hebben volgens de

biograaf een smet op de carrière van Beyen geworpen.

Tot voor kort waren ondernemersbiografieën heiligverklaringen - P.J. Boumans biografie van Anton Philips valt in die categorie - of anders wel een afrekening. Barbara Smit lijkt in haar biografie van Freddy Heineken een rekening te willen vereffenen met haar onderzoeksobject. De bierbrouwer was daar overigens zo kwaad over dat hij er maar met veel moeite van weerhouden kon worden de uitgeverij op te kopen waar Smit haar boek publiceerde. Marc Dierikx publiceerde in 1997 zijn eerder in het Engels verschenen biografie van Anthony Fokker. Hij zette daarmee het spoor uit naar de serieuze ondernemersbiografie. Pauline Micheels schreef een boeiende biografie van Bernard van Leer, de man die schatrijk werd met zijn wereldwijde onderneming in stalen vaten. Maar Van Leers vermeende of echte economische collaboratie werd weinig diepgravend uitgezocht. Niet uit goedpraterij, maar omdat Micheels niet de ambitie had de cirkels rond haar hoofdpersoon wijder te trekken dan strikt noodzakelijk. Toch komt haar boek uit 2002 de eer toe het markeerpunt te vormen tussen de hagiografie - waarmee vooral de relaties van een onderneming blij gemaakt worden - en de onafhankelijke wetenschappelijk verantwoorde biografie die volwaardig deel uitmaakt van de professionele geschiedschrijving. En daarmee zijn twee vliegen in een klap geslagen: niet alleen de ondernemer wordt sinds kort serieus genomen binnen de Alma Mater maar ook zijn biograaf.

Dr. Hans Renders is directeur van het Biografie Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen.

Besproken boeken:

Cornelis Verolme. Opkomst en ondergang van een scheepsbouwer
door **Ariëtte Dekker**
Uitgeverij Bert Bakker. Amsterdam 2005.
539 pag., € 39,95

J.H. Gunning 1768-1853 - Uit het bewogen leven van een ondernemer, papierfabrikant en maire van Apeldoorn
door **C.J.C.W.H. Arnold en M.A.M. Franken**
Uitgeverij Matrijs. Utrecht 2005.
217 pag., € 24,95

Johan Willem Beyen 1897-1976. Bankier van de wereld, Bouwer van Europa
door **W.H. Weenink**
Prometheus Groep/NRC Handelsblad. Amsterdam 2005.
575 pag., € 39,95